

AFRİKA'DA “DARBE” OLGUSU: ALGI VE GERÇEKLİK ARASINDA

KAAN DEVECİOĞLU

Uzman ORSAM

“

Bu kıtadaki ülkelerden Etiyopya ve Liberya hariç tamamı Avrupalı güçler tarafından sömürgeleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dekolonizasyon politikaları kapsamında bu ülkeler “kâğıt üzerinde” bağımsızlıklarını kazansalar da sömürgeci güçler tarafından kurulan “yeni-sömürgeci” yapılarla sınırlılıklarından kurtulamamışlardır.

”

berya hariç tamamı Avrupalı güçler tarafından sömürgeleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dekolonizasyon politikaları kapsamında bu ülkeler “kâğıt üzerinde” bağımsızlıklarını kazansalar da sömürgeci güçler tarafından kurulan “yeni-sömürgeci” yapılarla sınırlılıklarından kurtulamamışlardır. Bunun en temel örneklerinden biri, bağımsızlığını Fransa’dan kazanan Afrika ülkelerinde Bretton Woods Anlaşmasıyla birlikte kullanılması zorunlu tutulan Fransız Frangı (CFA) para birimi, Batı ve Orta Afrika bölgelerinde

Afrika, yaklaşık 30 milyon kilometrekare toprak alanına, 1,3 milyar nüfusa ve 54 ülkeye sahip devasa bir kıtadır. Bu kıtadaki ülkelerden Etiyopya ve Li-

Fransa tarafından kurulan merkez bankaları aracılığıyla söz konusu ülkelerle Fransız Merkez Bankası arasında sermaye hareketliliğinin oluşturulmasıdır. Afrika ülkelerinin söz konusu sömürge para biriminden çıkması mümkün olsa da buna tevessül eden liderler ya darbelerle yönetimden el çektilmiş ya da medya organlarında yürütülen algı yönetimi operasyonlarıyla sigaya çekilmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde ya “darbelerle” figüranlar değiştirilmiş ya da mevcut yönetimler merkezin çizdiği sınırların içine çekilmeye zorlanmıştır.

Dünyadaki diğer coğrafyalara nazaran daha fazla darbelerin yaşandığı Afrika’da 1956 yılından 2001’e kadar 80’i başarılı ve 109’u başarısız darbe girişimi yaşandığı belirtilmektedir. 2001 yılını takip eden süreçte bu veri azalmış olsa da özellikle 2020 yılından bugüne bir kez daha artış eğilimi görülmektedir. Bu minvalde biri

Sudan’da, biri Gine’de biri Burkina Faso’da ve ikisi Mali’de olmak üzere beş darbe, biri Nijer’de biri de Gine Bisau’da olmak üzere iki de darbe girişimi yaşanmıştır. Ayrıca Çad’da Devlet Başkanı İdris Debi’nin 2021 yılı içerisinde cephe hattında hayatını kaybetmesinin ardından bu ülkede de bir askerî iktidar devri yaşanmıştır. Büyük bölümü en az gelişmiş ülkeler kategorisinde bulunan Afrika devletlerinde “darbe” olgusunun yerleşmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır ancak bunların merkezindeki temel neden sömürge ülkelerinin bıraktığı miras-

tır. Bu mirasınsa askerî, ekonomik ve kültürel sonuçları bulunmaktadır. Örneğin, asker egemen bir yönetim anlayışı Afrika ülkelerinin büyük ekseriyetinde kabullenilmiş ve bu durum bir bölgesel kültür hâline gelmiştir. Bugün Sudan’da demokrasi talebiyle sokaklara dökülen yüz binlerce işsizlikten muzdarip genç bulunsada da ülke yönetiminde etkin olan entelektüellerin çok büyük bölümü bu ülkeyi ancak yine askerî düzleşme çıkaracağına inanmaktadır. Bu durum Afrika halklarının tamamında da böyledir. Dolayısıyla Afrika ülkelerinde ortalama bir vatandaş ülkesindeki yolsuzluktan, istikrarsızlıktan ve kayırmacı yapılardan şikâyet etse de genellikle devrik olan iktidarı savunmakta istekli olmamaktadır ki bu durum da olayları yoğunlukla kansız sonuçlandırmaktadır.

TEMEL DİNAMİKLER

Afrika kıtasında son yıllarda gerçekleşen darbelerin temel dinamikleri incelendiğinde ülke yönetimlerindeki kayırmacı yapılar, ekonomik sorunlar, ordunun ülke ekonomisindeki ağırlığından kaynaklanan siyasetteki etki kapasitesi, halkın farklı kesimlerinin yönetime dahil edilmemesi, temel malların sübvansede edilerek kıtlık dönemlerinde bu ürünlerin arzında yaşanan sıkıntıların halk nezdindeki ağır yükü ve uluslararası aktörler arasındaki rekabetin bu ülkelerdeki yönetimlere yansımalarının öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla kıtanın darbelerden kurtulmamasının temel sebeplerinin merkezinde sömürgeci güçlerin bıraktığı kayırmacı yapı ve halkın taleplerinin güç odaklarının çıkarlarını olumsuz etkilemesi durumu bulunmaktadır. Bu sebeple cunta yönetimlerinin ya siyasi elitler ya da askerler üzerinden çıkarlarına göre sistemi inşa ettikleri görül-

mektedir. Buradan hareketle kıtanın darbelerden kurtulamamasının sebebi, bu ülkelerde siyasi sistemin istikrar kazanması sonucunda eski sömürgeci güçlerin nüfuzlarını kaybetme korkusudur.

“
Afrika’da darbelerin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu artışın iki temel göstergesi olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, uluslararası sistemde yaşanan krizlerin, küresel güç mücadelesinin Afrika’yı etkilemesidir. İkincisi, Afrika ülkelerindeki iç dinamiklerin çıkmaza girmesidir.

”
Afrika’daki darbelerin dinamiklerinin genel anlamda sömürgecilik tarihi ve eski-yeni sömürgeciler arasındaki jeopolitik mücadeleyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Fransa’ya karşı bölgede yükselen tepkiler, onun Sahel bölgesi öze-

lindeki terörle mücadelede başarısızlığı ve Fransız Afrika’sı diye ifade edilen bölge ülkelerinde kurduğu sömürü düzenini ikinci dünya savaşı sonrasında bugüne rejimler üzerinden devam ettirmesi darbeleri tetiklemekte veya iç-dış politikada Fransa’ya karşı bağımsız olmak isteyen ülkelerin darbeye maruz kalmasına sebep olmaktadır. Buradan hareketle kıtadaki darbeleri iki yönlü değerlendirmek gerekmektedir. Bu yönlerden birincisi eski yeni sömürgeciler arasındaki jeopolitik mücadeleyle, ikincisi bölge halklarının talepleridir.

AFRİKA’DA DARBE ALGISI

Askerî darbe, Afrika ülkelerindeki halklar nezdinde kimi zaman “kurtarıcı” rolü üstlenirken kimi zaman da var olan kazanımların kaybedilmesi olarak algılanabiliyor. Örneğin Mali ve Burkina Faso’da darbeler, terör ve istikrarsızlıktan muzdarip halklar için kurtarıcı olarak algılanmıştır. Ancak Sudan

gibi örneklerde demokratik kazanımlar temel amaç olmasına rağmen henüz bu anlamda ilerleme sağlanamadığı gibi halk protestoları devam etmekte, siviller arasında yaşanan ayrışma sonucunda askeri dengeleyecek bir mekanizmanın eksikliği istikrarsızlığın yayılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla deterministik bir yaklaşımla genel bir Afrika değerlendirmesi yapmak doğru değildir, bilakis ülkeleri iç ve dış dinamiklerine göre değerlendirmek gerekmektedir.

Askerî darbeler, ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel yapılarına zarar vermektedir. Ancak Afrika'daki darbelerin dış bağlantıları ve iç problemlerle ilişkisi incelendiğinde halkın tepkilerinin değişkenliği dikkat çekmektedir. Nitekim darbe olan ülkelerin neredeyse tamamında oturmuş bir siyasi sistem mevcut değil, dış aktörlerin nüfuzu çok yoğun ve halkın talepleri göz ardı edilmektedir. Örneğin, Mali halkı darbeyi destekleyen bir görüntü verirken, Burkina Faso halkının endişeli olduğu gözlemlenmiştir. Mali'de halkın darbeyi desteklemesi Fransa'ya yakın

eski rejimin terörle mücadelede başarısızlığı ve bu ülkeye olan tepkinin bir yansımasıdır. Burkina Faso'da ise halkın bir kesimi yaşananlardan endişelenirken, önemli bir kesimi Fransa karşıtlığı sebebiyle darbeyi destekleyen görüntüler vermiştir. Bu anlamda eski sömürgecilerin Afrika ülkeleri üzerindeki nüfuzundan rahatsız olan vatandaşların darbeyi bu anlamda bağımsızlığa giden bir yol olarak gördüğü söylenebilir.

Sonuç olarak, Afrika'da darbelerin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu artışın iki temel göstergesi olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, uluslararası sistemde yaşanan krizlerin, küresel güç mücadelesinin Afrika'yı etkilemesidir. İkincisi, Afrika ülkelerindeki iç dinamiklerin çıkmaza girmesidir. Uluslararası sistemde ABD, Fransa gibi aktörlerin yükselen bölgesel ve küresel aktörler karşısında kıtanın problemlerine çözüm üretmemesi, sömürgeciliği yeni biçimde sürdürmeye devam etmesi gibi durumlar Afrika ülkelerinin yeni aktörlerle iş birliği kurmasını gerektirmektedir. Elbette bütün

darbeler bu bağlamda değerlendirilmemelidir ancak genel anlamda son yıllardaki darbelerin iki yönü bulunmaktadır: Geleneksel aktörlerin iktidarlarını elde tutma çabası veya geleneksel aktörlere yakın isimlerin saf dışı bırakılması. Bu durumun en önemli sebebi de küresel sistemde yaşanan krizlerin kıtaya yansımaları olarak değerlendirilebilir. Nitekim uluslararası sistem bir kriz içerisinde ve dönüşüm sürecinde, bunun etkileri de Afrika'da gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla Batılı ülkelerin Afrika'daki darbelere yaklaşımı, "benim darbecim, bana düşman olan darbeci" şeklinde bir bakış açısıyla tezahür etmektedir. Örneğin, bazı Batılı aktörler kendi çıkarlarına yakın siyaset izleyen darbe yönetimleriyle uyumlu çalışırken, kendi çıkarlarına karşı Rusya ve Çin gibi aktörlerle iş birliği yapan darbeci rejimlere karşı baskı ve yaptırımlara başvurmaktadır. Buradan hareketle Afrika'da "darbe" olgusunun gerçek etkilerinin yanı sıra zihinlere konmak istenen algı boyutu olduğu ve bölgesel-küresel aktörlerin bu süreçlere farklı tepkiler verdiği gözlenmektedir. ■